

ESKİ TÜRK KÜLTÜRÜNDE TERBİYE KAVRAMI VE TERBİYE YÖNTEMLERİ (Araştırma Makalesi)

Yavuz Ercan GÜL (*)

Öz

Terbiye kavramı sözlük anlamı olarak ilim öğretme, ahlak öğretme, ceza verme, besleyip büyüme gibi anlamları taşımaktadır. Terbiye kelimesi günümüzde kullanılan ve daha çok ahlak anlamı taşıyan yapısının dışında Türk halklarının çocuklarını yetiştirme-de bilişsel bakımdan da her türlü gelişimi ifade eder bir yapısı vardır. Türk halklarının binlerce yıllık tecrübe birikimlerine dayanan milli kimlik ve şuurun gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan geleneksel eğitim / terbiye yöntemleri bulunmaktadır. Eski eğitim sistemi göçebe dönemde teoriden daha çok pratik hayat ile ilgili olmuş ve daha çok gençlerin hayata hazırlanmasına, yaşam şartlarına uyum sağlamasına yönelik gelişme göstermiştir. Bu nedenle sosyal vicdanı oluşturan kültürün toplumun bireylerine aktarılması terbiye aracılığıyla olmuştur. Hem aile hem de toplum terbiye işlevini beraber yerine getirerek Türk kültürünün gelecek kuşaklara taşınması sağlanmıştır. Babalar, çocukları dış dünyaya uyum sağlamları için terbiye ederken, anneler ise çocukları ahlaklı bir şekilde yetiştirmek ve kız çocuklarını ev işlerini yapabilmelerini sağlamak üzere eğitmişlerdir. Bugün Türkistan'da yer alan Türk halklarının SSCB bünyesinde yaşadıkları kültürel sömürü ve her türlü milli değerlerin yok edilmesi faaliyetleri eğitim ve dil üzerinden taşınmıştır. Günümüzde ise Bologna süreciyle başlayan Avrupalılaşıma ve Avrupa eğitim sisteminin tüm Türk halkları arasında yayılma süreci yine eğitim ve dil üzerinden olmaktadır. Yöntem olarak kavram analizi tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada ise "terbiye" kavramının etimolojik ve eğitsel yönü ortaya konulmaya çalışılmış ve Türk kültüründeki uygulamaları anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terbiye, Milli Kültür, Milli Kimlik, Türk Halkları, Eğitim.

*) Dr. Öğr. Gör., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, (e-posta: ydidim@gmail.com) ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8191-2647>

The Concept of Education and Nurture Methods in Old Turkish Culture

Abstract

The concept of nurture as a dictionary meaning; it has the meanings of teaching science, teaching morality, punishing, nurturing and grow. The word nurture has a structure that means all kinds of cognitive and moral development in raising the children of Turkish people besides the structure used today and having more moral meaning. There are traditional methods of nurture that enable the transfer of national identity and consciousness to future generations based on thousands of years of experience and knowledge of Turkish people. In the nomadic period, the education system, which is intertwined with practical life rather than theory, has been focused on preparing young people for life and adapting to their living conditions. Therefore, the transfer of the culture that constitutes the social conscience to the individuals of the society has been through education. Both the family and the society have accomplished this function together and the Turkish culture has been brought to future generations. Fathers educated children to adapt to the outside world, while mothers educated children to give their first moral education and to ensure that their daughters could do their household chores. The activities of cultural exploitation and destruction of all national values of the Turkic peoples living in Turkestan within the USSR were carried out through education and language. Today, the process of Europeanization and the spread of the European education system that started with the Bologna process among all Turkish peoples is again through education and language. In this study, using the concept analysis technique as a method, the etymological and educational aspects of the “Nurture” concept were tried to be revealed and their applications in Turkish culture were explained.

Keywords: Nurture, National Culture, National Identity, Turkish Peoples, Education.

Giriş

Ziya Gökalp (1973:27) terbiyenin tanımını yaparken, *Bir kavmin vicdanında yaşayan kıymet hükümlerinin toplamına o kavmin kültürü denilir. Terbiye, bu kültürü o kavmin fertlerinde ruhi melekeler haline getirmektir*, demektedir. Diğer bir deyişle, sosyal vicdanın göstergesi olan ve o toplum için değer ifade eden herşeyin toplamı olarak kabul edilen kültürü, yine o toplumun çocuklarına benimsetme işine terbiye denmektedir. Terbiye, içinde taşıdığı anlam bakımından, Türk çocuk yetiştirme kültürü içerisinde İslamiyet öncesi dönemden, Selçuklu’ya, Osmanlı’ya ve günümüze kadar önemli bir yer tutarak Türk evlatlarını milli şuur, gelenek ve göreneklerine bağlı, ahlaklı, edep sahibi ve çağdaş bilimlerle donanmış bir birey olarak yetiştirmektedir. Bu yönüyle bakıldığında terbiye, hiç bir kültürün hususi taraftarı olmadan binlerce yıllık Türk kültürünün bireylere aktarılarak yaşatılmasını sağlayan hem maddi hem de manevi boyutları olan bir kavramdır.

İslamiyet öncesi Türkler sosyal, ekonomik, askeri, sisyasal ve eğitim gibi bütün yaşamlarını yazısız kurallardan oluşan töre ile düzenlemişlerdir. Töre çerçevesinde Milli

değerlerini, kuşaktan kuşağa geleneksel terbiye yöntemleriyle aktarmışlardır. Yaşanılan coğrafyanın şartları toplumsal hayatın da belirleyicisi olmaktadır. Özellikle bozkır kültürü gibi Türk halklarının yaşam şartlarının belirleyicisi olmuş ve her türlü sosyal hayat düzenine etki etmiş olan bir kültür Türk halkalarının eğitim ve terbiye kültürünü de doğrudan etkilemiştir. Hız ve özgürlüğün göstergesi olan at ile o zamanki teknoloji olan demirin birleşiminden ortaya çıkan toplumsal hayat düzeni içerisinde eğitim teoriden çok hayatın içinde pratik olarak gelişim sergilemiştir. Sivil ve askeri hayatın içiçe geçmesiyle Türk çocukları için aileden başlayarak bütün toplum eğitimlerinde sorumluluk sahibi olmuştur (Mandaloğlu, 2013). İnsan sevgisi, koruyuculuk, adalet, eşitlik gibi değerler daha çocukluktan başlayarak öğretilmiştir. Teoriden çok pratiğe dayalı eğitim anlayışı içerisinde çocukların eğitiminde en önemli rol anne ve babaya düşmüştür. Bu eğitimin içeriğinde çocukları toplumsal hayata hazırlamak, milli değerleri kazandırmak, hayatı kolaylaştıracak bilgileri öğretmek ve özellikle Türk toplumunun hafızası olan tecrübeleri gerek yaşayarak ve gerekse sözlü pedagojik eserler olan destan, masal, atasözleri vs ile aktarmak yer almıştır (Ahmetbeyoğlu, 2018).

Eski Türkler çocuklarına doğa koşullarına bağlı terbiye verirken, hayat içinde hayat için eğitim anlayışıyla bu terbiye işini organize etmişlerdir. Hayat için gerekli olan bilgi, beceri ve alışkanlıklar bu yolla kazanılmıştır. İslamiyet'in devlet olarak kabulüne kadar Göktürkler, Göktürkleri yıkıp yerine kurulan Uygurlar ve sonrasında Karahanlılar göçebe hayat şartlarına bağlı bir terbiye sistemini benimsemişlerdir. Karahanlılar'ın İslamiyeti kabulüyle terbiye sistemini Türk töresine sadık kalınarak İslamiyet inanç esasları üzere devam ettirmişlerdir (Binbaşoğlu, 1995).

Bugün bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler yardımıyla ortaya çıkan küresel güç ve kültürler karşısında özellikle küçük devletler milli kimliklerini korumak zorundadırlar. Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği (SSCB) döneminde eğitim-öğretim aracılığıyla Marksizm-Leninizm çatısı altında Türk cumhuriyetlerine yayılan Ruslaşma (Hasanoğlu, 2015; Gul, 2019; Гюл & Озен, 2020) günümüzde de Bologna Süreci ile yine eğitim aracılığıyla devam eden kültürel alanda Avrupalılaşma tehlikesi bulunmaktadır (Amin, 1993). Bu durum milli kimliğin de yitirilmesi gibi bir sonucu doğurmaktadır. Bu nedenle Türk milli kültürünün her yönden araştırılması ve eğitimin milli yapısının korunması gerekmektedir. Bu çalışmada, Türklerin binlerce yıllık kültürel eğitim / terbiye sistemlerinin ortaya konarak, Türk eğitim ve terbiye sisteminin millileşme sürecine katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmada yöntem olarak kavram analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Kavram analizi; kavramın tanımı, özellikleri, örnekleri ve örnek olmayanlarının verilmesi ile kavramı tanımlamaya yönelik uygulanan bir tekniktir (Kılıç, 2009; Matorella, 1986). Bu tekniğe uygun olarak, çalışmada terbiye kavramı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma Etiği

Araştırma öncesinde ön çalışma yapılmış ve literatür gözden geçirilmiştir. Araştırma içerisinde, diğer araştırmacıların çalışmalarına saygı gösterme ve okuyucuyu ek bilgi

kaynaklarına yönlendirebilme bakımından önemli olduğundan kaynak gösterme işi kursosuz ve eksiksiz yapılmaya özen gösterilmiştir. Ayrıca, araştırma esnasında kişi, kurum veya kuruluşların kendi düşüncelerinden arınmış; ön yargısız ve doğru bilgiye dayalı verilerden elde edilmesi gereken sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Terbiyenin Tanımı

Çağdaş eğitim terminolojisi içerisinde kendisine yer bulamayan terbiye kavramı esasında İslam dünyasının özellikle Anadolu Türklerinin asırlarca eğitim kelimesinin yerine kullandıkları bir terim olmuştur. Anadolu’da XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren TanzimatFermanı ile başlayan eğitimde batıyı yakalama hareketleri bir süreç olarak başlamış ve Cumhuriyet döneminde de eğitimde sekülerleşme olarak devam etmiştir (Çetinkaya, 2002). Bu süreç Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinden miras kalmış olan İslami terimlerin de yok olmasıyla devam etmiştir.

Bu antiteolojik süreçte özellikle eğitim ile ilgili terim ve kavramlar yerlerini daha seküler olan terimlere ve kavramlara bırakmışlardır. Kütüphanelerde hümanizm ve pozitivizmle ilgili kitaplar hızla yerlerini almışlardır (Kına, 2006). Böylelikle “Eğitim” kelimesi yerine “Terbiye” kelimesinin kullanılması gibi terimlerde değişiklikler meydana gelmiştir.

Terbiye kelimesi özellikle Türk halkları arasında ilim öğretme, ahlak öğretme, edep öğretmek üzere hafif ceza verme vs. gibi anlamlarda kullanılmış (Sami, 1996) ve belirli bir gelişim sürecini ifade etmiştir. Burada anlaşılması gereken bir şeyin eski durumundan daha faydalı yeni bir duruma geçme sürecidir. Bu süreç terbiye işidir ki, kimi zaman insan bu süreçte kendi kendini terbiye eder, başkası tarafından (aile, öğretmen) terbiye olunur veya hayat ve çevrenin yapmış olduğu etkiler ile terbiye olur.

Sonuç itibarıyla dışardan gelen veya içerde meydana gelen etkiler ile insan eski durumundan daha faydalı bir duruma geçmiştir. Şimdi sırası ile terbiye kavramının muhtelif lügatlarda geçen anlamları incelenecektir.

Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat’ta terbiye kavramı; Besleyip büyütme, beslenip büyütülme, eğitim, görgü, alıştırma olarak tanımlanmıştır (Develioğlu, 1999). Terbiye kelimesinin tanımları arasında eğitim ve görgü dikkat çekmektedir. Terbiye kavramının bu iki kelimenin anlamlarını da içerisinde taşıdığı görülmektedir.

Kamus-ı Türki’de ise terbiye kavramı, Besleyip yetiştirme büyütme, ilim ve edep öğretme, tedip, talim, tehzib-i ahlak (Sami, 1989). Burada da terbiye kavramının ilim ve edep öğretme, ahlak öğretimi gibi anlamları ihata ettiği görülmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın çıkarmış olduğu Büyük Sözlük’te terbiye kavramı, İlim ve edep öğretme, yetiştirme, yeteneklerini geliştirme, eğitim, tedip, talim. İyi bir eğitimden geçme, edep öğrenme. Görgü, iyi ahlak, nezaket, incelik ve zarafet (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 1996).

Burada ise terbiye kavramının ne kadar geniş bir tanımı olduğu görülmektedir. Terbiye kavramı, ilim ve edep öğretme, yetiştirme, talim, eğitmeden geçme iyi ahlak gibi insanın hem bilişsel süreçlerini hem de duyuşsal süreçlerini ihata eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkçe’de Yakın ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü’nde terbiye kavramı, eğitim ve görgü olarak tanımlanmıştır (Yalım, 1998). Burada da yukarıdaki tanımlara benzer olarak, bilişsel süreçler için eğitim ve duyuşsal süreçler için ise görgü anlamları kullanıldığı görülmektedir.

Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat isimli bir lügatta terbiye, Allah’ın emirlerine itaat ederek ruhen ve cismen yükselmeye ve yükseltmeye çalışmak. Kemale ermeğe, nizam ve emirleri dinlemeye çalışmak. Allah rızası yolunda gitmeyi öğrenmek (Yeğin, Badıllı, Hekimoğlu İsmail, Çalım, 1999).

Bu tanımda ise terbiye kavramının daha çok dini yönü ele alınarak, manevi yönden insanın tekemmül etmesi olarak anlatılmıştır.

Türk Dil Kurumu’na ait olan Türkçe sözlük’te (1988) terbiye; eğitim, görgü. Terbiyecisi ise: eğitimci, pedagoğ olarak tanımlanmıştır.

Yukarıdaki tanımlarda da olduğu gibi terbiyenin iki yönü beraber alınmıştır. Başka bir deyişle terbiye kavramının eğitim ve görgü tanımlarını içerisinde barındırdığı anlaşılmaktadır.

Osmanlıca – Türkçe Sözlük’te terbiye kavramı, Her varlığı kendinden beklenen en olgun noktaya ulaştırmak için yapılan çalışma; bunun sebeplerini, gerekli malzemelerini hazırlama, engelleri ortadan kaldırma faaliyeti. Eğitim, alıştırma, görgü (Türdav, 2002).

Yukarıdaki tanımlar incelendiğinde terbiye kavramının eğitim, edep öğretme, görgü, olgunluğa ulaşma, ilim, yetiştirme, yetiştirme, talim, besleyip büyütme, incelik, nezaket, zarafet, ahlak öğretme vs. gibi anlamlar ile tanımlandığı görülmektedir. Bu tanımlardan yola çıkarak terbiye kavramının çok zengin bir içeriğe sahip olduğu ve insanın bilişsel, duyuşsal, psikomotor bütün yönlerini kapsadığı söylenebilir. Nitekim Osmanlı Darü-l Fünun müderrislerinden Ali Haydar Efendi (1936) “Milli Terbiye” isimli eserinde terbiyenin üç bileşeni ve amacı olduğunu, bunların da Fikri Gaye, Hissi Gaye, İradî Gaye olduklarını söylemiştir. Fikri Gayeden amaç; bir insanın bir şeyi tanıması, o şeyi sevebilmesinin ön koşulu olduğunu söylemiştir. Hissi Gayeden amaç; hisler ile bilgilerin kuru kalmaktan kurtulması ve kişinin o konuya daha fazla değer vermesidir. İradî Gayeden amaç ise; bilginin kuru kalmayarak, saman alevi gibi sönen geçici hislerden kurtulmak ve öğrenileni devamlı hale getirmektir.

E. Rabo (1331)Terbiyeyi, *çocuğun birbirlerine uygun olmak üzere kuvalarını (yeteneklerini), onu tabiat-ı insaniyenin mütehammil (Kaldırabileceği) olduğu kemalin en yüksek derecesine eriştirecek surette tenmiye (yetiştirme) sanatıdır*, şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca Rabo’ya göre Terbiye ve Pedagoji Terimleri birbirinden ayrı manaları ifade etmektedir.

Terbiye, Eğitim ve İnsan İlişkisi

“Eğitim” kavramı Türk Eğitim Sistemi içerisinde “istendik davranış değiştirme ya da oluşturma süreci” (Senemoğlu, 2015) olarak tanımlanmasından bu yana akıllarda sürekli karmaşıklığa sebep olmuştur. İnsan, ruh, kalp, akıl, hisler gibi kompleks bir yapıya sahip ve bugüne kadar araştırma konusu olmasına rağmen çözülememiş bir varlıktır. Böyle bir varlığın terbiye sürecini yalnızca davranışlarındaki istendik değişiklikler ile sınırlamak elbette doğru olmayacaktır. İnsanın ruh, kalp, akıl, hisler vs. yönünden gelişimini ifade eden ve çok geniş bir içeriğe sahip terbiye kelimesinin yerini, öğretim ve teknik anlamlarını ifade eden “eğitim” kelimesinin doldurması mümkün değildir (Egemen, 1957). Ancak bugün batıya uymak yolunda, batıcı eğitim politikalarına dayanan belki zorlama ile tarif edilebilecek bir kavram değiştirme söz konusudur (Çınar, 2011).

Batıda bilim dünyasında Darwin’in evrim teorisinin kabulüyle birlikte her alanda hızlı bir pozitivist ve ampirik anlayış hakim olmaya başlamıştır. Bu düşünceye göre elle tutulamayan, gözle görülemeyen ve laboratuvar ortamında incelenemeyen şeyler bilim dışı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Nicel çalışmaların önemi artmış ve herşey sayılardan ibaret görülmeye başlanmıştır. İnsan düşünen, konuşan bir hayvan olarak görülmüş ve insanın anlaşılması için hayvanlar üzerinde deneyler yapılmıştır. İnsanın ruhu, kalbi, hisleri hep gözardı edilmiş, cismi ve davranışları ön plana çıkmıştır. İnsanın psikolojisi de bundan dolayı evrim teorisinin bir sonucu olarak görülmüştür (Pavlov, 2003).

Pozitivizmin antiteolojik yapısı dinin ve bilimin birlikteliğine mücadele etmeyerek ayırmak yoluna gitmiştir (Comte, 1952). Böylece herşeyi akıl ile açıklamaya çalışmış ve açıklayamadıklarını da reddetme durumunda olmuştur. Buna göre bilim yalnızca görülebilen ve deney ortamına alınabilen cisimlerden ibaret olmuştur.

Buna bağlı olarak öncülüğünü J. B. Watson, John Locke, İvan Petroviç, Pavlov, E. L. Thorndike, B. F. Skinner, Hull, Bernard gibi eğitim psikologlarının yaptığı davranışçı öğrenme kuramları insanın daha çok davranışlarını incelemişlerdir. Buna göre çalışmalarını ve deneylerini davranış odaklı olarak gerçekleştirmişlerdir. Onlara göre öğrenme, uyaran ve tepki arasındaki ilişkiden başka bir şey değildir (Pavlov, 2003). İnsanların, genişliğinin sınırı olmayan iç yapısının yok sayılmasıyla, insan hayvan durumuna indirgenmiştir. Bu nedenle insanın öğrenme sistemi ve sürecini açıklamak adına yapılan deneyler de hayvanlar üzerinde uygulanmıştır.

Türk eğitim yapısı ve terimleri ise binlerce yıllık bir tecrübe neticesinde ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı dil devriminden önce kullanılan eğitim terimlerinin çoğunluğu dini içeriklere de sahip olmuşlardır. Ancak modern dünya denilen batıyı eğitim ve bilim alanında taklit etmek için bu kelimelerinde değişmesi gerekmiştir. Böylelikle pozitivist ve materyalist bilim Türkiye’ye de etki etmeye başlamıştır. Öncelikle içeriğinde dini özellik barındıran ve asırlarca Türk eğitim tecrübesiyle anlamsal olarak zenginleşen terimler yerine daha çok dünyevi anlamlar içeren kelimeler seçilmeye başlanmıştır.

Türkiye’de bu bağlamda, XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar kullanılan terbiye kelimesi eğitim kelimesiyle değiştirilmiştir (Egemen, 1957). Başka bir deyişle, önceleri insanın

her yönden gelişmesini ifade eden ve zengin içeriğe sahip “terbiye” kelimesi, “eğitim” kelimesi gibi daha çok bilişsel süreci ve davranış değişikliğini ifade eden (Özçelik, 1988) bir kelime ile değiştirilmiştir. Daha önce yazılan kitaplara (Avni, 1924; Spitzzy, 1928; Devey, 1928; İsmail Hakkı, 1940; Ali Haydar, 1926) bakıldığında eğitim kelimesinin yerine terbiye kullanıldığı ve eğitimle ilişkili disiplinlerin yerine terbiye sosyolojisi, yaygın terbiye, organize terbiye vs. kullanıldığı görülmektedir. Ziya Gökalp, bugünkü “yaygın eğitim” ve “örgün eğitim” ifadelerinin yerine “yaygın terbiye” ve “organize terbiye” ifadelerini kullanmıştır (Önder, 1974).

Günümüzde terbiye kelimesi daha çok, insanın edep, görgü ve ahlak boyutlarıyla ilgili olarak kullanılmaktadır. Ancak eski kullanımlarında ise insanın bilişsel gelişimini de içerisine alan bir durum söz konusudur. Bugün eğitim denildiğinde ise daha çok okulda gerçekleştirilen (Tezcan, 1996) ve insanın bilişsel boyutunu ifade eden bir süreç anlaşılmalıdır.

1926 yılında kurulmuş olan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı isimli, Milli Eğitim Bakanlığı’nın bilimsel danışma ve karar organı olan bir kurum aynı isimle bugün de varlığına devam etmektedir. Eğitim işlerini düzenleyen bu kurumun isminde hala “talim ve terbiye” kelimelerinin bulunması dikkate değerdir. Talim kelimesi bugünkü anlamıyla öğretmek manasına gelmektedir. Terbiye ise bütün talim faaliyetlerini düzenleyen süreci anlatmaktadır.

İnsan ile diğer canlıların dünyaya gelişlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Bu da gösteriyor ki insan bu dünyaya terbiye olmak için gönderilmiştir. Dünyaya geldiği anda hiç bir gücü ve bilgisi olmayan insan bütün hayatı boyunca öğrenmeye muhtaçtır. Bundan dolayıdır ki Hasan Ali Yücel “İyi Vatandaş İyi İnsan” isimli kitabında eğitim ve insan arasındaki ilişkiyi şu şekilde betimlemektedir (Yücel, 1962): “*İnsanın insan olabilmesi eğitilmedir*”. Ancak burada anlatılmak istenen maddi ve biyolojik gelişim değil ruhça ve maneviyatça yenilenme durumudur (Yücel, 1962). İnsanın kendisi dış veya iç etkenlerle gelişen bir varlık olduğu gibi içinde yaşadığı toplumu da terbiye eden ve etkileyen bir varlıktır. Bu nedenle terbiye konusunda hem etken hem de edilgen bir varlıktır. Başka bir deyişle etkileyen de etkilenen de insandır.

Mevlana’da (2014) Mesnevi’de bu durumu şöyle ifade eder: “*İnsan içi oyulmadıkça ötmeyen bir kamaşa benzer.*” Burada Mevlana’nın anlatmak istediği durum da buna benzemektedir. “İnsanın içinin oyulması” tabiri ile terbiye edilmesi ve eğitim verilmesi olarak anlaşılmalıdır. Nasıl ki eski halinde iken, yalnızca kaba işlerde kullanılabilecek olan bir kamaş, bir ustanın eline geçmesinden sonra, kesilip içi oyularak daha nazik ve güzel sesler çıkaran değerli bir müzik aleti haline gelmektedir. Öyle de yalnızca kaba işlerde kullanılabilecek olan bir insan, bir eğitimci ve terbiyecinin terbiyesine girerek aklını, diğer hissiyat ve yeteneklerini kullanmak suretiyle daha faydalı ve insan olma özelliğini içinde barındıran ahlaki erdemlere sahip yep yeni bir insan olur.

Kant’a göre terbiye ise, insanın mükemmelleştirilmesidir (Tezcan, 1996). Yani sürekli bir gelişim ve tekamül söz konusudur. Kant (Kant’tan aktaran Egemen, 1957) bu

durumu şu sözleriyle ifade eder: “*insanı insan yapan eğitimidir, insan eğitimin meydana getirdiğinden başka bir şeydeğildir*”. Pedagojik kritisizmin doğuşunu hazırlayan Kant’ın insanlığın saadetini yalnızca okulda verilen öğretim işinde araması veya insan ruhunu gözardı eden, yalnızca bu dünyanın maddelerine odaklanmış olan bilimde araması kendi içinde de bir tezat yaşadığını göstermektedir. Burada olması gereken, insanın hem dünya hayatını hem de ahiret hayatını da ihata eden terbiye kavramının kullanılmasıdır. Ancak o zaman bu sözler bir değer alır.

Terbiye kavramını da bu nazar ile değerlendirmek gerekir. Çünkü terbiye insanın ne kadar bilişsel gelişimini ifade etmekteyse de, aynı zamanda insanın ruhsal gelişimini de içerisinde barındırmaktadır.

Terbiyenin yukarıda geçen tanımlarından birisinde, terbiyenin tanımı olarak “Her varlığı kendinden beklenen en olgun noktaya ulaştırmak için yapılan çalışma” şeklinde açıklanmıştır. Burada “kendinden beklenen en olgun noktaya...” sözü önem arz etmektedir. Çünkü insanlar arasında da yaratılıştan gelen farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle çocukların kendi yeteneklerine göre yetiştirilmeleri önemlidir. Bir çocuğun bir alanda ulaştığı başarıya bütün çocuklar ulaşamayabilir. Fakat demek değildir ki çocuklar başarısızdır. Her bir çocuğun başarı göstereceği alan farklıdır. Bu nedenle bireysel terbiyenin önemi büyüktür. Burada öğretmene büyük görev düşmektedir. Çünkü öğretmen yetenekleri farklı olan çocukları işleyecek olan sanatkardır.

Bundan dolayı her insanı kendi yeteneklerine göre değerlendirip, o şekilde terbiye verilmesi gerekir. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi Batının eğitim felsefesinde insan “düşünen, konuşan bir hayvan” olarak kabul gördüğünden, insanın dış dünyasından çok daha büyük olan iç dünyasına hitap edecek olan terbiye yok sayılmıştır. Her bir insan bu dünyada iç yapısı itibarıyla ayrı bir dünyadır. Böylesine geniş bir dünyaya sahip bir insanın asıl terbiye edilmesi gereken yönü de burasıdır. İnsanı yalnızca et ve kemikten ibaret görerek davranışlarını değiştirmek terbiye işi değildir. Terbiye, insanın hislerini, davranışlarını, ahlakını, aklını, kalbini de eğitmek ve onlara uygun terbiye vermek demektir.

Türk Kültüründe Çocuk Terbiyesi

Eski dönem Türk Halklarında terbiye veya eğitim ile ilgili çok fazla kaynak bulunmakla birlikte günümüzde bulunan kitabelerden anlaşıldığı kadarıyla yazının var olması, yazılı bir eğitim / terbiye sisteminin de var olduğuna işaret etmektedir (Kafesoğlu, 1997). Türk halkları yazılı olmayan kurallardan oluşan, aile, toplum ve devletin işleyişini sağlayan ve “töre” ismi verilen kanunlar ile yönetilmiştir (Aksoy, 2011; İnan, 1956). Türklerde töre o kadar etkilidir ki; sosyal, siyasi, ekonomik ve terbiye sistemleri töreye göre işlev göstermişlerdir. Törenin Türk toplumunda ne kadar önemli olduğu “töre konuşunca han susar” (Aksoy, 2011) deyiminden de anlaşılmaktadır. Töreye sıkı sıkıya bağlı olan Türk halklarının varlıklarını devam ettirmelerinin temelinde aileye verilen önem bulunmaktadır. Türk aile yapısında akrabalık kan bağı esasına dayanmaktadır (Öztürk, 2015). Ailenin her bireyi için bir görev dağılımı bulunmakta ve her birey üstüne düşen görevi

bilmektedir. Ailede asıl söz sahibi olan baba, ailesini korumak, ihtiyaçlarını karşılamak, çocuklarını yetiştirmek ve evlendirmek gibi görevleri üstlenmiştir. Annenin ise çocukların ilk terbiyesini sağlamak, ev işlerini yürütmek ve kızlarını yetiştirmek gibi görevleri bulunmuştur.

Türk halklarının karakteristik özelliklerinden birisi olan savaşçı olmaları çocuk yetiştirme kültürlerine de yansımıştır. Oğuz Türkleri hem savaşçı hem de göçebe olmalarından kaynaklı gelişmiş bir sözlü edebiyata sahip olmuşlardır. Göçebe hayat içinde Oğuz çocukları kitapsız, okulsuz, öğretmensiz olarak Oğuz töresini öğrenmiş, şölenlerde ozanların kopuz çalarak söyledikleri milli destanları ezberlemişlerdir (Gökalp, 1973). Erkek çocuklar genellikle baba tarafından yetiştirilmiş, kılıç kullanma ve at binme yetenekleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu yönden bakıldığında erkek çocuklar için babalar gelecekte nasıl bir insan olacağını belirleyen birer rol-model olmuşlardır. Kızlar ise annelerine benzeyerek büyümüşler ve onları kendilerine rol-model almışlardır. Bu nedenle eski Türk kültüründe iyi oğlana ataç, iyi kıza ise anaç denilmiştir (Ünalın ve Öztürk, 2008). Türklerdeki bu çocuk yetiştirme kültürüne göre “ata oğlu ataç doğar” diğer bir deyişle erkek çocuklar babalarına benzemektedir (Kaşgarlı Mahmut, 1940). Dede Korkut hikayelerinde de kız çocuğun annesini görerek ve erkek çocuğun ise babasını görerek yetişeceği anlatılarak şöyle denilmiştir:

Kız anadan görmeyince öğüt almaz.

Oğul babadan görmeyince sofraya açmaz. (Develi, 2006)

Yine Dede Korkut'ta (Develi, 2006) geçen bir hikayede Kazan Han'ın oğlu Uruz babasıyla beraber savaşa gitmek ister, ancak Kazan Han oğlunun tecrübesiz olduğunu daha önce savaşa gitmediğini bildiğinden izin vermemiş, bunun yerine oğluna yüksek bir tepeye çıkmasını ve babasını savaşırken görmesini, böylelikle savaşmayı öğrenmesini istemiştir. Uruz babası Kazan Han'a akıl vermeye çalışınca Kazan Han Uruz'a şöyle demiştir: *Hünéri oğul babadan mı görür öğrenir yoksa babalar oğuldan mı öğrenir...* (Sepetçioğlu, 1998). Buradan da görüldüğü gibi babaların oğullarına karşı her zaman bir rol-model olma sorumluluğu bulunmuştur.

İlk Türk yazılı eserlerinden olan DîvânüLugâti't-Türk'te Kaşgarlı Mahmut (Махмуд Кашкари, 2017) bu kitabı yazma nedenini gelişmek isteyen, daha ileriye gitmek isteyenlere yol gösterici ve yüceliğe ulaştırıcı bir merdiven olarak açıklamıştır. Diğer bir deyişle kendisini yetiştirmek ve terbiye etmek isteyenlere bir rehber olacaktır bu sözlük. Özellikle geleneksel terbiye bağlamında bu eser büyük bir önem taşımaktadır (Алимбеков, 2017) ve bugünkü eğitim sisteminin kültürel temelleri bakımından daha ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir. Türk halklarının eskiden beri terbiye işine önem verdikleri, çocukların devletin ve milli değerlerin geleceği konusundaki yeri bu eserden anlaşılmaktadır. Çünkü DîvânüLugâti't-Türk'te 8000'e yakın özlü sözlerin 145'i doğrudan doğruya çocukla ilgilidir (Асамидинова, 2019).

Eski dönemlerde vatani düşmanlardan koruma, halkı bir yerde birlik içinde tutma gibi en önemli vazifeler erkekler tarafından gerçekleştirildiğinden dolayı erkek çocuk her aile

tarafından istenilmiştir. Bu nedenle bugünkü Kırgız Türklerinde de eskiden beri “oğlu olmayanın bereketi olmaz” atasözü kullanılmaktadır (Алимбеков, 1996).En uzun Türk destanı olan Manas Destanı’nda (Байжиев, 2011) da ömrü boyunca hep bir çocuk isteyen Cakır’a erkek çocuk müjdesi verildiğinde şu sözleri söylemiştir:

*Erkek olsa er olsun,
Kız olsa ne olsun.
Kız olursa evde kaldınız,
Hiçbiriniz kımıldamayınız.
Erkek olursa koşturunuz,
Beni ancak tarlada bulunuz.*

DîvânüLugâti't-Türk'te ise erkek çocuk veya oğul kelimelerinin“Uragutugultugu rdu” (Махмуд Кашкари, 2017) (kadın oğul doğurdu), “Tengriugultugturdı” (Махмуд Кашкари, 2017) (Allah (kadına) oğul doğurttu) şeklinde eserin birçok yerinde geçmesinin nedeni de erkek çocuğun o dönemde bir övünme sebebi olmasıdır. Öyle ki, erkek çocuklara ad koyma merasimi bile sıradan bir olay olmayıp, çocuğun cesaretiyle önemli bir başarı kazanmasından sonra bir kutlama ile yapılmaktadır. Oğuzname'nin bir parçası olan (Ercilasun, 2019) Dede Korkut Kitabı'nda da geçen olayda Dirse Han'ın oğlu büyük bir boğayı yere serdikten sonra “Dedem Korkut gelsin, bu oğlana ad koysun” demişlerdir (Ergin, 2003). Görüldüğü gibi erkekler için en önemli özellikler arasında cesaret ve akıl gelmektedir. Erkek çocuklar bu iki değer çerçevesinde yetiştirilmektedir. Kız çocuklar ise genel olarak annesinin terbiyesinde ev işleri, çocuk yetiştirme, evi çekip çevirme vs. gibi erkeğin yanında bir yardımcı olarak yetiştirilmekteyse de (Tural, 1993), Türk kadını savaşçılık, cesaret, mücadele ve ülkesini savunma gibi karaktere de sahip olmuşlardır (Yılmaz, 2004; Acar, 2019). Kadın erkeğin tamamlayıcısı olarak kabul edilmiş ve kadınsız hiç bir iş görülmemiştir (Sevinç, 2000).

Kutadgu Bilig'de çocuk terbiyesinin önemi üzerinde durulmuş, çocuğun geleceğin ve devletin teminatı olduğu salık verilmiştir. Çocukların iyi yetiştirilmediği ve başıboş bırakıldığı durumlarda ise suçlunun başta baba olmak üzere aile olduğu söylenmiştir. Çocukların küçüklükte öğrendiklerini ölünceye kadar unutmayacakları anlatılmıştır (Yusuf Has Hacib, 1988).

Daha sonra kurulan Türk devletlerinden olan Selçuklular da çocuk yetiştirme işini töreler uyarınca yapmışlardır. Selçuklular'da çocuk terbiyesi o kadar önemli görülmüştür ki, özellikle Selçuklu hükümdarlarının çocukları törelere göre yetiştirilmeleri için Atabey isimli hocalar refakatinde terbiye olabilmeleri için vilayetlere gönderilmişlerdir (Sümer, 1962).

Sonuç ve Tartışma

Terbiye kelimesi tarihi çok eskilere dayanan insanın bilişsel duyuşsal ve devinimsel olarak maddi ve manevi yönlerini de içerisine alan hem ruhla alakalı hem de teknik bir kavramdır. Türk halklarının islamiyeti kabul etmelerinden sonra bu kavram; asırlar boyunca kazandıkları maddi ve manevi tecrübeleri de içerisine alarak gelişmiştir. Bu kelime günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bulunan “Talim Terbiye Kurulu” kelimesi içerisinde de yer almaktadır. Türk halklarının birleşmesi ve gelişmesi çağdaş bilimler yanında kendi milli değerlerine de sahip çıkmakla olacaktır. Milli değer ve şuurun taşıyıcısı olan dil ve kelimeler hiç kuşkusuz bu konuda önem arz etmektedir.

Dil sürekli değişim göstermektedir. İhtiyaç duyulduğu vakit veya farklı kültürlerle ilişkilerden dolayı dile yeni kelimeler eklenmekte, böylece dil daha da zenginleşmektedir (Akay, 2007). Özellikle toplumsal alandaki değişikliklerin dile yansması dil konusunda değişimin sosyal faktörünü oluşturmaktadır (Bailey, 1973). Soyut kavramları ve iç dünyamızı en iyi ifade eden ve kendisinden daha iyi bir iletişim aracı olmayan dil, tabii bir iletişim aracıdır (İpek, 2015). Dolayısıyla gelişimi de tabii olmak durumundadır. Dilin içerisinden dilin yapısını bozacak şekilde kelimelerin insan eliyle çıkartılması dilin bu doğallığını bozacaktır. Herbir kelime uzun bir zaman süreci içerisinde her kuşağın kendisini kullanması ile yeni değerler kazanarak günümüze gelmektedir. Bu nedenle bir kelimeyi dilden çıkarıp atmak demek o kelimenin kullanıldığı dönemlerdeki bütün tecrübe ve birikimi de atmak anlamını taşımaktadır. Dil, tarihi boyunca toplumların ve bireylerin değerlerini yakalayan ve saklayan; insana ait duygu, düşünce, sevinç ve kederlerin, değerlerin açıklanması ve ifade edilmesidir (İpek, 2015). Bu yönüyle bakıldığında dilin yalnızca bir iletişim aracı olmaktan daha çok, kültürlere ait değer yargılarını ve hayat tecrübelerini içerisinde toplayarak koruyan ve yaşatan bir kutsal hazine olduğu anlaşılmaktadır. Kültürel kimliğin oluşmasında, belirlenmesinde ve korunmasında dil en önemli araçtır (Üstüner, 2003). Dili oluşturan ve bütün işlevlerinin yerine getirilmesini sağlayan o dilin kelimeleridir. Dilin, dolayısıyla kültürün, millet olma halinin, milli değerlerin, milli kimliğin oluşması ve korunması bu kelimeler ile olmaktadır. Doğal olmayan yollarla çıkartılan ve unutturulan kelimelerin her birisi beraberinde milli kimlikten de parçalar götürmektedir. Nitekim Cemil Meriç (2017:88) bu durumun önemini anlatmak için “Kâmusu uzanan el namusa uzanmıştır” demiştir. Meriç bir dilin kelimelerini o milletin namusu yerine koyarak kelimelerin dilde ne kadar önemli olduğunu anlatmıştır. Özellikle Türk halkları yaşamış oldukları binlerce yıllık kültürel birikimlerini dilleri aracılığıyla günümüze taşımışlardır. Bütün tecrübelerini ve değerlerini kullandıkları kelimelerle dolayısıyla dil ile çocuklarına öğretmişlerdir. Bu kültür hazinesi olan kelimelerden birisi ise, bugünkü “eğitim” kelimesi yerine kullanılmış olan ve hem içsel gelişimi hem de dışsal gelişimi ifade eden “terbiye” kelimesidir. Bugünkü bazı Türk cumhuriyetleri “terbiye” kelimesini günümüzde de kullanmayı sürdürmektedirler.

Türk halkları göçebe dönemlerde terbiye sistemlerini daha çok hayat içerisinde hayat

için hayat şartlarına uygun olarak düzenlemişlerdir. Askeri ve sivil yaşamın birbiri ile birleştiği bu dönemlerde her an savaşa hazır bir durumda olmuşlardır. Terbiye sistemleri de buna uygun olarak daha çok göçebe hayat şartlarını yansıtacak şekilde erkeklerde kılıç kullanma, at binme ve kızlarda ev işleri, yemek yapma gibi birbirini tamamlayıcı şekilde gelişmiştir. Temel ihtiyaçlar doğrultusunda oluşan demir işleme, el sanatları, küçük ölçekli zanaat gibi sosyal yaşam için gerekli olan alanlarda usta-çırak ilişkisi ile çocuklar yetiştirilmiştir.

Terbiye ve bilim en eski Türk boylarından, Göktürklerle, Uygurlara, Karahanlılara, Selçuklulara ve Osmanlılara kadar çok büyük önem taşımıştır. Türk halkları kendi milli değerleri ışığında çağdaş bilimlerle çocuklarını yetiştirmişlerdir. Batının geçmişte yaşadığı Orta Çağ Avrupası diye nitelenen bilimsel faaliyetlerin yasak olduğu, dogmaların ve kilisenin bilime karşı çıktığı dönemler olmuştur. Nicolas Copernicus evrenin merkezinin Dünya değil Güneş olduğunu söylediğinde kilise kitaplarını yasaklatmıştır. Ancak Türkler hiç bir devirde Orta Çağ yaşamamışlar, her zaman bilime ve ilime değer vermişler, halk içerisinde bilim adamlarının statüleri yüksek olmuştur.

Bu çalışmanın Türk halk Pedagojisinin ortaya çıkmasına ve milli şuurun artmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca Türk halkaları arasında aynı kültür çatısı altında birleşmenin gerçekleştirilebilmesi için faydalı olacağına inanılmaktadır. Bu sebeple araştırma sonucunda şu önerilerin yazılması uygun görülmüştür:

- Türk etno-pedagojik kaynaklarının Türk eğitim tarihi içerisindeki yeri araştırılabilir.
- Milli şuurun oluşumunda geleneksel terbiyenin etkisi araştırılabilir.
- Günümüzde kullanılan geleneksel terbiye metotları ortaya konabilir.

Kaynakça

- Acar, H. (2019). Türk kültür ve devlet geleneğinde kadın. *İnsan & İnsan*, 6(21), 395-41. DOI: 10.29224/insanveinsan.536610.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2018). Eski Türklerde çocuk eğitimi. *Türk Eğitim-Sen*, <http://www.te-sistanbul10.org/eski-turklerde-cocuk-egitimi-y3> adresinden 20 Kasım 2019'da alınmıştır.
- Akay, R. (2007). Dil değişiminin dilsel ve toplumsal nedenleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(1), 1-9.
- Aksoy, İ. (2011). Türklerde aile ve çocuk eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 11-19.
- Ali Haydar (1926). *Milli terbiye*. Muallimler birliği umumi neşriyatından, İstanbul: Milli Matbaa (Osmanlıca Basım).

- Алимбеков, А. (1996). *Кыргыз этнопедагогикасы*. Бишкек: Кыргыз билим берүү институту.
- Алимбеков, А. (2017). Турк дуйносунун ойчулдарынын мурастарындагы педагогикалык идеялары. *Жогорку окуу жайларынын студенттери учун окуу куралы*, 1(1), 130-155.
- Amin, S. (1993). *Avrupamerkezcilik bir ideolojinin eleştirisi* (Çev. M. Sert). İstanbul: Ayrintı Yayınları.
- Асамидинова, А. (2019). *Махмут кашкаринин Диван лугат ат-турк создугу этнопедагогикалык булак катары*. Кыргыз-Турк манас университети коомдук илимдер институту педагогикалык багыты магистрдик диссертация.
- Avni (1924-1940). *Avrupa terbiye aleminde müterakki temayüller*, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatından, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Bailey, C. J. (1973). *Varition and linguistic theory*. Arlington: Center for Applied Linguistics.
- Байжиев, М. (2011). *Манас, Семетей, Сейтек дастаны*. Бишкек: Седеп фонду.
- Binbaşoğlu, C. (1995). *Türkiye’de eğitim bilimleri tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Comte, A. (1952). *Pozitivizm ilmihali*. Ankara: MEB Yayınları.
- Çetinkaya, B. A. (2002). Modern Türkiye’nin felsefi kökenleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 6(2)65-91.
- Çınar İ. (2011). Eğitim ve terbiye, <http://www.egitirim.gen.tr/tr/index.php/arsiv/sayi-31-40/sayi-32-ekim-2011/748-egitim-ve-terbiye> adresinden 01 Aralık 2017’de alındı.
- Develi, H. (2006). *Dede Korkut hikayeleri*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Develioğlu, F. (1999). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Devey, J. (1928). *Demokrasi ve terbiye* (Çev. Avni). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Egemen, B. Z. (1957). *Terbiye felsefesi*. Ankara: Yaprak Basımevi.
- Ercilasun, A. B. (2019). Dede Korkut Kitabı’nın yeni nüshası ve üzerindeki yayınlar. *Milli Folklor*, 123, 5-22.
- Ergin, M. (2003). *Dede Korkut kitabı*. İstanbul: Hisar Kültür Gönüllüleri Yayını.
- Gökalp, Z. (1973). *Terbiyenin sosyal ve kültürel temelleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Gul, Y. E. (2019). Reasons why Kyrgyz Students Prefer Russian as the Language of Instruction in Universities: Student Views. *Journal of Education and Learning*; 8(2), 77-88.

- Гюл, Я. Э. и Озен, Й. (2020). Формирования культуры у тюркских народов (Türk Halkları arasında Kültür Oluşumu). «Универсум» Психология и образование, 2 (68), 4-10.
- Hasanoğlu, İ. (2015). Homo Sovieticus: SSCB’de Sovyet Halkı İnşası Çabaları. *Turkish Studies*, 10 (1), 311-340.
- İnan, A. (1956). Türk etnolojisini ilgilendiren birkaç terim-kelime üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 4(1), 179-195.
- İpek, B. (2015). Bireyde dil bilinci. *Journal of Turkish Language and Literature*, 1(2), 33-44.
- İsmail Hakkı. (1940). *İçtimaiyat nokta-i nazarından terbiye*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk millî kültürü* (16. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kaşgarlı, M. (1940). *Divanü Lügati’t-Türk tercümesi* (Cilt II). (Çev. Besim Atalay), Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi.
- Kılıç, F. (2009). Kavram analizi yönteminin kültür kavramının öğrenilmesine etkisi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4(4), 1381-1391.
- Kına, M. (2006). *Tanzimat döneminde eğitimde çağdaşlaşma hamlesi ve öğretmen yetiştirme sistemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Eskişehir Osman-gazi Üniversitesi.
- Махмуд Кашкари (2012). *Түрк тилдеринин сөздүгү* (которгондор: Т.Токоев, К.Кошмоков). Бишкек: Басмакана.
- Mandaloğlu, M. (2013). Eski Türklerde çocuk hukukunun töreye göre değerlendirilmesi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 133-147. Doi: 10.1501/MTAD.10.2013.2.19.
- Martorella, P. H. (1986). *Teaching concepts*, (Edit. James, M.C.). Classroom Teaching Skills, USA: Healty and Company.
- Meriç, C. (2017). Bu ülke. Yay. Haz. Mahmut Ali Meriç, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mevlâna Celâleddin Rûmî (2014). *Mesnevî-İ şerif tercümesi (Cilt VI)* (Çev. V. Ç. İzbu-dak, Gözden Geçiren: A. Gölpinarlı). Ankara: Doğan Kitap.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1996). *Örnekleriyle Türkçe sözlük 4(S -Z)*. Ankara: MEB Yayınları.
- Önder, M. (1974). *Ziya Gökalp’te kültür kavramı*. <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/13312?show=full> adresinden 01 Aralık 2017’de alınmıştır.
- Özçelik, D. A. (1988). Prof. Dr. H. Selahattin Ertürk’ün eğitime bakış açısı düşünce ve uygulamalarda yeni bir çağın başlangıcı olmuştur, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (3) 31-34.
- Öztürk, M. (2015). *İslamiyetten önce Türklerde aile ve Kutadgu Bilig’de Türk Ailesi*. Kayseri: Kardeşler Ofset.

- Pavlov, I. (2003). *Conditioned reflexes*. New York: Dover Publications.
- Senemoğlu, N. (2015). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*, (24. Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Sepetçioğlu, M. N. (1998). *Dedem Korkut kitabı*. İstanbul: İrfan Yayımcılık.
- Sevinç, N. (2000). *Türklerde kadın ve aile* (3. Baskı). İstanbul: Mim Kitabevi.
- Sümer, F. (1962). Türkiye kültür tarihine umumi bir bakış. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3(4), 213-244.
- Şemsettin Sami (1996). *Kamûs-ı Türkî* (6. Baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Spitzzy, H. (1928). *Çocuğun bedenî terbiyesi*. (Çev. Ali Haydar). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Şemseddin Sami (1989). *Kamûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu (1988). *Türkçe sözlük 2 (K – Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, M. (1996). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Feryal Matbaası.
- TÜRDAV (2002). *Osmanlıca Türkçe sözlük*. İstanbul: Türdav Yayınları.
- Tural, S. (1993). *Edebiyat bilimine katkılar*. Ankara: Ecdad Yayınları.
- Ünalın, S. ve Öztürk, H. (2008). İslamiyet'ten önce Türkler'de eğitim ve öğretim. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 89-109.
- Üstüner, Ahat (2003). Anadille eğitim ve Türkçe. <https://www.turkedebiyati.org/forum/konular/522-anadille-egitim-ve-turkce> adresinden 12 Ocak 2018'de alınmıştır.
- Yalım, Ö. (1998). *Türkçe'de yakın ve karşıt anlamlılar sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yeğin, A. Badıllı, A. Hekimoğlu İsmail ve Çalım, İ. (1999). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik büyük lügat*. İstanbul: Türdav Basım ve Yayım.
- Yılmaz, A. (2004). Türk kültüründe kadın. *Milli Folklor*, 16(61), 111-123.
- Yusuf Has Hacib (1988). *Kutadgu Bilig 2*, (4. Baskı). (çev. Reşid Rahmeti Arat), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yücel, H. A. (1962). *İyi vatandaş iyi insan* (2. Baskı). Ankara: Şark Matbaası.

Latin Harfli Kaynakça

- Alimbekov, A. (1996). *Kırgız etnopedagogikası*. Bişkek: Kırgız bilimberüü institutu.
- Alimbekov, A. (2017). Turk duynosunun oyçularının murastarındaki pedagogikalık ideyaları. *Jogorku okuu caylarının studentteri uçun okuu kuralı*, 1(1), 130-155.
- Asamidinova, A. (2019). *Mahmut kaşkarinin Divan lugat at-turk sozdugu etnopedagogikalık bulak katarı*. Kırgız-Turk manas universiteti koomduk ilimler institutu pedagogikalık bagıtı magistrdik dissertatqiya.

Bayciev, M. (2011). *Manas, Semetey, Seytek dastanı*. Bişkek: Sedep fondu.

Gul, YA. E. & Ozen, Y. (2020). Formirovaniya kulturu u tyurkskih narodov. «*Universum*»
Psihologiya i obrazovanie, 2 (68), 4-10.

Mahmud Kaşkari (2012). *Türk tilderinin sözdüğü* (kotorgondor: T.Tokoev, K.Koşmokov).
Bişkek: Basmakana.